

Magdalena Pyter

Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II

ORCID: 0000-0002-2203-0185

magdalena.pyter@kul.pl

Miejsce studiów specjalnych w systemie szkolnictwa akademickiego w okresie
Drugiej Rzeczypospolitej na przykładzie
Studium Pedagogicznego Uniwersytetu Jagiellońskiego

ABSTRAKT

Celem artykułu jest określenie pozycji kształcenia w ramach studiów specjalnych w systemie szkolnictwa wyższego. Przedmiotem badań jest analiza podstawowych aktów prawnych okresu Drugiej Rzeczypospolitej odnoszących się do szkół akademickich pod kątem miejsca, jakie zajmowały w nim takie jednostki organizacyjne, jak studia specjalne. Szczególnie uwaga została skupiona na przedstawieniu tej problematyki w odniesieniu do Studium Pedagogicznego działającego od 1921 r. w ramach Uniwersytetu Jagiellońskiego (UJ) w Krakowie. Informacje zawarte w materiałach archiwalnych UJ pozwalają stwierdzić, jak istotną rolę społeczną odegrała ta jednostka. Była ona bowiem miejscem przeznaczonym do kształcenia nauczycieli dla szkół średnich w reaktywowującym się systemie oświaty powszechnej. Pozostając w strukturach uniwersyteckich, nie posiadała wprawdzie statusu akademickiego, nie była jednak zwykłym zakładem kształcenia nauczycieli. O jej doniosłej pozycji świadczył fakt jej lokacji przy UJ, akademicka kadra nauczająca, program kształcenia mający charakter praktyczno-naukowy oraz organizacja staży zagranicznych dla słuchaczy studium. Biorąc to wszystko pod uwagę, należy podkreślić, że Studium Pedagogiczne UJ w kontekście odradzającej się po zaborach Rzeczypospolitej Polskiej stało się pionierem specjalistycznego kształcenia i wytyczyło kierunek dla innych specjalnych form nauczania. Nowatorskość przeprowadzonych badań i uzyskanych wyników sprowadza się do tego, że tematyka ta nie była jak dotąd przedmiotem analiz historyków prawa. Także z tego powodu należy uznać, że przedstawione zagadnienie ma wartość poznawczą dla nauki.

Słowa kluczowe: system szkolnictwa wyższego; nauczyciele szkół średnich; Druga Rzeczpospolita; system oświaty; studia specjalne

WPROWADZENIE

Za podstawę systemu polskiego szkolnictwa akademickiego należy uznać ustawę z dnia 13 lipca 1920 r. o szkołach akademickich¹. Ten akt prawny w sposób kompleksowy objął funkcjonujące oraz dopiero powstające akademickie szkoły wyższe. Wprowadzenie jednolitego ustawodawstwa niespełna dwa lata po odzyskaniu niepodległości należy uznać za duże osiągnięcie ówczesnych władz. Także współcześnie ocenia się, że ustawa ta należała do

¹ Dz.U. 1920, nr 72, poz. 494, dalej: ustawa o szkołach akademickich 1920. Ze względu na fakt, że w artykule poza pojęciem systemu szkolnictwa akademickiego przywołano także system oświaty, uzasadnione wydaje się być dookreślenie drugiego z tych pojęć. Należy je rozumieć jako zespół poszczególnych instytucji odnoszących się do szkolnictwa wszystkich szczebli poza szkolnictwem wyższym. W skład systemu oświaty w okresie Drugiej Rzeczypospolitej wchodziły zatem szkoły powszechne, stanowiące podstawę systemu, a także szkoły zawodowe i szkoły średnie. W ostatniej z tych grup należy wymienić gimnazja niższego i wyższego stopnia, a od wejścia w życie ustawy z dnia 11 marca 1932 r. o ustroju szkolnictwa (Dz.U. 1932, nr 38, poz. 389) w skład szkół średnich wchodziły czteroletnie gimnazja i dwuletnie licea ogólnokształcące. Na temat systemu oświaty szerzej zob. M. Pyter, *Kształtowanie się prawnego systemu oświaty w Polsce w latach 1918–1939*, Lublin 2020, s. 309–366; *Administracja dóbr i usług publicznych*, red. M. Woźniak, Warszawa 2013, s. 112; J. Homplewicz, *Zagadnienia ustawodawstwa szkolnego. Zarys problematyki polskiego prawa szkolnego*, Katowice 1973, s. 16; *Prawo oświatowe. Komentarz*, red. M. Pilich, Warszawa 2020, s. 30.

Uwaga! Artykuł został opublikowany w dwóch wersjach językowych – podstawą do cytowań jest wersja angielska

najbardziej liberalnych i nowoczesnych tego typu aktów prawnych, sankcjonując jednocześnie oparcie szkolnictwa wyższego w Polsce na humboldtowskim modelu uniwersytetu². Uwarunkowany dzięki niej system, poza licznymi drobnymi modyfikacjami, gruntowną reformę przeszedł dopiero za sprawą aktu prawnego z 1933 r.³ Nie będzie przesadą twierdzenie, że wymienione tu akademickie ustawy ustrojowe stanowiły swego rodzaju konstytucję systemu, regulowały bowiem fundamentalne zagadnienia odnoszące się do organizacji i funkcjonowania szkolnictwa akademickiego.

Celem niniejszego artykułu jest zwrócenie uwagi na funkcjonowanie w systemie szkół akademickich jednostek organizacyjnych, określanych mianem studiów specjalnych⁴. Były to jednostki, które – co należy podkreślić – formalnie zostały wprowadzone dopiero do drugiego z aktów prawnych. Interesujący wydaje się fakt, że mimo tego z powodzeniem funkcjonowały już od lat 20. XX w., mając swoje miejsce w strukturach uczelni. W związku z powyższym powstaje pytanie o status prawny tych jednostek, formę organizacyjną oraz zasadność ich działalności. Analiza przepisów prawnych daje tylko częściowe odpowiedzi na przedstawione wyżej kwestie. Zapewne z tego powodu wśród autorów zajmujących się problematyką szkół wyższych w Drugiej Rzeczypospolitej (II RP) jednostki te nie znalazły należytego zainteresowania⁵.

Odpowiedzi na postawione wyżej pytania stają się jasne, gdy owe lapidarne przepisy zestawimy z działalnością konkretnej jednostki oraz gdy osadzimy ją w społeczno-politycznym kontekście okresu II RP. Przedmiotem niniejszych badań jest Studium Pedagogiczne działające od 1921 r. na Uniwersytecie Jagiellońskim (UJ) w Krakowie. O szczególnym rodzaju tej instytucji świadczy fakt, że z jednej strony ta jednostka organizacyjna pozostawała w strukturze uczelni, z drugiej natomiast nie prowadziła studiów wyższych, a jej słuchacze nie mieli statusu studentów⁶. Nie była jednak zwykłym zakładem kształcenia nauczycieli, ponieważ o przyjęcie do niej mogła ubiegać się wąska grupa kandydatów, spełniająca określone warunki.

² A. Bajerski, *Szkolnictwo wyższe międzywojennej Polski. Ujęcie geograficzne*, Poznań 2016, s. 69.

³ Ustawa z dnia 15 marca 1933 r. o szkołach akademickich (Dz.U. 1933, nr 29, poz. 247), dalej: ustawa o szkołach akademickich 1933.

⁴ Art. 3 pkt 1 i art. 21 pkt 1–2 ustawy o szkołach akademickich 1933. Warto zaznaczyć, że w treści ustawy występuje zwrot „studia specjalne”, co może sugerować, że ustawodawca ustanowił jakąś nową formę kształcenia lub nową formę studiów. W kolejnej części przepisów mowa jest o powołaniu i kierowaniu „studium” jako jednostki organizacyjnej. Niniejsze opracowanie odnosi się do „studiów specjalnych” (l. poj. studium specjalne) jako jednostek organizacyjnych.

⁵ Zagadnienie Studium Pedagogicznego UJ zostało jak dotąd poruszone w opracowaniach z zakresu nauk pedagogicznych. Domeną ich jest jednak opisowy bądź przeglądowy charakter zagadnienia. Brakuje w nich odniesień do ówczesnych systemów prawnych, a w niektórych przypadkach także do podstawowych regulacji prawnych. Trzeba oczywiście mieć na uwadze, że teksty autorstwa specjalistów z zakresu pedagogiki mają prawo różnić się metodą, celem i zakresem od tekstów pisanych przez autorów reprezentujących inne dyscypliny naukowe. Aktualne opracowania to: J. Chodakowska, *Uniwersyteckie studia pedagogiczne*, „Rozprawy z Dziejów Oświaty” 1994, vol. 36, s. 151–172; K. Dormus, *Studium Pedagogiczne Uniwersytetu Jagiellońskiego (1921–1952): geneza, twórcy, znaczenie*, „Nauki o Wychowaniu. Studia Interdyscyplinarne” 2020, vol. 11(2), s. 138–154; eadem, *The Beginnings of the Institutionalization of Pedagogy in Cracow*, „Przegląd Historyczno-Oświatowy” 2019, vol. 1–2, s. 47–59; R. Dutkova, *Studium Pedagogiczne Uniwersytetu Jagiellońskiego 1921–1952 (Zarys działalności)*, „Przegląd Historyczno-Oświatowy” 1968, vol. 4, s. 444–470.

⁶ Status studenta uzyskiwano w drodze immatrykulacji, co następowało przez złożenie przed rektorem ślubowania lub pisemnego oświadczenia o zobowiązaniu do przestrzegania przepisów akademickich. Zob. art. 91 ustawy o szkołach akademickich 1920; rozporządzenie ministra WRiOP z dnia 20 sierpnia 1921 r. w sprawie immatrykulacji, wpisu na wykłady oraz świadectw uniwersyteckich (Dz.Ur. MWRiOP 1921, nr 15, poz. 147).

Opracowanie zostało podzielone na dwie części. W pierwszej przedstawiono podstawowe akty prawne systemu szkolnictwa wyższego z okresu II RP oraz ukazano strukturę szkół akademickich i w jej ramach miejsce studiów specjalnych. Mimo że w ustawie z 1920 r. nie znalazły one swojego miejsca, to fakultatywnie mogły działać jednostki określane mianem „oddziałów”. Rozwiązanie to pozwoliło w praktyce na lokację studiów specjalnych właśnie w ich ramach. Pełne usankcjonowanie problematyki studiów specjalnych miało miejsce w treści ustawy o szkołach akademickich z 1933 r. Ustawodawca nie tylko wprowadził do przepisów nazwę jednostki, lecz także usankcjonowaniu poddał zasady tworzenia i organizacji tych form kształcenia.

Druga część artykułu odnosi się do Studium Pedagogicznego UJ – jego podstaw prawnych, organizacji i funkcjonowania. W tej części starano się też wskazać na kontekst społeczno-polityczny, w jakim pozostawało państwo polskie. Trzeba bowiem mieć na uwadze, że reaktywujący się wówczas system oświaty pilnie potrzebował wykształconych nauczycieli, zdolnych do przekazywania wiedzy na wszystkich poziomach edukacji.

Mimo że placówka krakowska formalnie działała jeszcze po II wojnie światowej, za celowe uznano przedstawienie jej w okresie organizacji i rozwoju oraz pozostawiania pod jurysdykcją ustawodawstwa międzywojennego. Pod uwagę wzięto również fakt, że okres II RP jest traktowany w historiografii jako pewna całość. W opracowaniu zastosowano metodę historycznoprawną. Dla opracowania podjętego tematu wykorzystano materiały archiwalne pochodzące z zasobów Archiwum Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie. Skupiono się na materiałach zawierających informacje odnośnie do Studium Pedagogicznego oraz Wydziału Filozoficznego UJ, w ramach którego funkcjonowała ta placówka. Posłużono się też przepisami poszczególnych ustaw i rozporządzeń ministerialnych oraz niezbędną literaturą przedmiotu.

STUDIA SPECJALNE W SYSTEMIE SZKOLNICTWA AKADEMICKIEGO

System szkolnictwa akademickiego w okresie II RP został ustanowiony w oparciu o przepisy ustawy z dnia 13 lipca 1920 r. o szkołach akademickich. Ze względu na stosunkowo niewielką liczbę instytucji szkolnictwa wyższego, które działały w początkowym okresie niepodległości, przepisy tej ustawy objęły je kompleksowo w jednym czasie⁷. Przywołany akt prawny poza tym, że wprowadzał zupełnie nowy system, to stanowił także jego normatywną podstawę. Ponadto ustanawiał daleko posuniętą jednolitość struktur wszystkich szkół wyższych, niezależnie od ich wielkości i specjalizacji kierunkowej. Niewielkie różnicowanie w sprawach drugorzędnych mogło być uwzględniane w statutach szkół wyższych⁸.

⁷ Do czasu wejścia w życie ustawy z dnia 13 lipca 1920 r. uczelnie działały głównie w oparciu o statuty nadane lub zatwierdzone w różnych okresach przez władze poszczególnych szkół wyższych. Przykładowo Uniwersytet Warszawski działał w oparciu o rozporządzenie ustawodawcze Komisji Przejściowej Tymczasowej Rady Stanu z dnia 1 października 1917 r. – Statut Tymczasowy Uniwersytetu Warszawskiego (Dz.Urz. MWRiOP 1917, nr 2, poz. 1). Podstawą działania uczelni wileńskiej był natomiast rozkaz Naczelnego Wodza Wojsk Polskich z dnia 11 października 1919 r. zawierający Statut Tymczasowy Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie (Dz.Urz. Z.C.Z.W. 1919, nr 24, poz. 252).

⁸ K. Popiński, *System szkolnictwa wyższego w II Rzeczypospolitej i jego wpływ na funkcjonowanie uczelni polskich po 1945 roku*, „Społeczeństwo i Ekonomia” 2018, nr 1(9), s. 29.

Uwaga! Artykuł został opublikowany w dwóch wersjach językowych – podstawą do cytowań jest wersja angielska

Ustawa ta przede wszystkim wprowadziła status szkoły akademickiej jako placówki edukacyjnej o najwyższym poziomie nauczania. Instytucje takie miały obligatoryjnie łączyć działalność dydaktyczną z działalnością naukowo-badawczą⁹. W celu sprostania temu zadaniu prawo akademickie wprowadziło kilka rozwiązań. Poza organami władzy¹⁰ wyodrębnione zostały poszczególne jednostki organizacyjne. Podstawową jednostką był wydział, w ramach którego funkcjonowały najniższe jednostki, jakimi były zakłady naukowe¹¹. W ramach wydziałów fakultatywnie mogły działać oddziały¹². Ustawa nie przewidywała natomiast instytucji studium specjalnego.

Gruntowną reformę system szkolnictwa akademickiego przeszedł w 1933 r. Dokonało się to za sprawą ustawy z dnia 15 marca 1933 r. o szkołach akademickich. Reorganizacja, której autorstwo przypisuje się ówczesnemu ministrowi Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego (WRiOP) Januszowi Jędrzejewiczowi, była częścią kompleksowej reformy oświaty dokonanej na wszystkich jej szczeblach¹³. Ustawa z 1933 r. poza tym, że utrzymała większość instytucji występujących w strukturach szkolnictwa wyższego, to dodatkowo wprowadziła nowe rozstrzygnięcia systemowe. Takim nowatorskim rozwiązaniem było ułożenie w przepisach prawa pojęcia i zasad organizacji studiów specjalnych.

Należy podkreślić, że ponad dziesięcioletni brak odpowiedniego usankcjonowania zagadnienia studiów specjalnych nie oznaczał luki w organizacji kształcenia specjalnego. Potrzeby społeczne wypracowały bowiem odpowiednią praktykę, w ramach której oraz w oparciu o przepisy regulujące zagadnienie powoływania i funkcjonowania oddziałów kształcenie takie było realizowane. Działalność oddziałów była możliwa dzięki decyzjom wydawanym przez ministra WRiOP, jak również w oparciu o wewnętrzne normy poszczególnych szkół akademickich. W obu przypadkach podmiotem powołującym jednostkę był szef resortu oświaty. Co do zasady oddział miał służyć wyodrębnieniu pewnego rodzaju kształcenia w ramach wydziału szkoły wyższej. Założenie to pozwalało na tworzenie jednostek organizacyjnych określanych mianem studiów specjalnych. Różnica pomiędzy instytucją oddziału a studiami specjalnymi była minimalna¹⁴. Oddział wskazany był dla wyodrębnienia dyscyplin naukowych, które postrzegano jako mieszczące się w podstawowej działalności wydziału. Studium natomiast miało kształcić w dyscyplinach, których dziedziny nauki uprawiane przez dany wydział programowo nie obejmowały¹⁵.

⁹ J. Jastrzębski, *Prawo akademickie II Rzeczypospolitej. Źródła i wskazówki*, Kraków 2010, s. 10.

¹⁰ Były to odpowiednio na płaszczyźnie ogólnouczelnianej i w odniesieniu do poszczególnych jednostek organizacyjnych organy kolegialne i jednoosobowe.

¹¹ Art. 67–68 ustawy o szkołach akademickich 1920. Katedry, laboratoria czy pracownie miały charakter pomocniczy w stosunku do zakładu i podlegały kierownikowi zakładu. Zob. J. Jastrzębski, *Państwowe szkolnictwo akademickie II Rzeczypospolitej. Zagadnienia systemowe*, Kraków 2013, s. 209.

¹² Art. 7 ustawy o szkołach akademickich 1920.

¹³ W odniesieniu do reformy szkolnictwa powszechnego podstawą były następujące akty prawne: ustawa z dnia 11 marca 1932 r. o ustroju szkolnictwa (Dz.U. 1932, nr 38, poz. 389) oraz ustawa z dnia 11 marca 1932 r. o prywatnych szkołach oraz zakładach naukowych i wychowawczych (Dz.U. 1932, nr 33, poz. 343).

¹⁴ J. Jastrzębski, *Państwowe szkolnictwo akademickie...*, s. 206.

¹⁵ Przykładami oddziałów były np. jednostki powołane przez: rozporządzenie ministra WRiOP z dnia 6 kwietnia 1921 r. w przedmiocie utworzenia na Politechnice Lwowskiej Oddziału Naftowego na Wydziale Mechanicznym (Dz.Urz. MWRiOP 1921, nr 5, poz. 58); rozporządzenie ministra WRiOP z dnia 4 listopada 1920 r. w sprawie wprowadzenia trzyletniego Oddziału Mierniczego na Wydziale Komunikacji w Szkole Politechnicznej we Lwowie (Dz.Urz. MWRiOP 1921, nr 3, poz. 22); Statut Oddziału Farmaceutycznego w uniwersytetach (Dz.Urz. MWRiOP 1920, nr 22, poz. 143). Studia specjalne zaś, poza rozporządzeniem odnoszącym się do Studium Pe-

Uwaga! Artykuł został opublikowany w dwóch wersjach językowych – podstawą do cytowań jest wersja angielska

Wprowadzenie w 1933 r. do zapisów ustawowych instytucji „studiów specjalnych” stanowiło zatem usankcjonowanie tego, co właśnie z racji potrzeb kształtującego się państwa polskiego było realizowane w praktyce już od początków niepodległości. W przypadku powołania krakowskiego studium ową pilną koniecznością było specjalistyczne kształcenie nauczycieli szkół średnich w ramach studiów wyższych. Był to jeden z głośniejszych postulatów środowiska oświatowego, skierowany do władz resortu edukacji, które to ministerstwo skupiało w swoich strukturach zarówno oświatę, jak i szkolnictwo akademickie. Sankcjonując zagadnienie studiów specjalnych, ustawa z 1933 r. wprowadziła też jasne zasady co do ich organizacji i działalności. Przywołany akt prawny określił, że powołanie studiów specjalnych i ich podział oraz wprowadzanie zmian w ich strukturze może następować wyłącznie w drodze rozporządzenia ministra WRiOP. Mogło to mieć miejsce po wysłuchaniu opinii lub na wniosek senatu akademickiego, a w przypadku reorganizacji jednostki – po wysłuchaniu opinii lub na wniosek rady wydziału¹⁶. Samą organizację studiów specjalnych miał określać statut nadany przez ministra. Mógł on także powołać w wewnętrznej strukturze studiów specjalnych radę profesorów, analogiczną do rady wydziału, oraz mianować kierownika studiów¹⁷.

Wypada wspomnieć, że studia specjalne nie były domeną tylko polskiego systemu akademickiego okresu II RP. Z powodzeniem nawiązywały one do popularnych, niemal uchodzących za normę, jednostek działających w ramach uczelni zagranicznych. Studia takie na uczelniach zachodnich przybierały formę głównie uczestniczenia w seminarium danego, uznanego w świecie profesora lub były serią indywidualnych konsultacji¹⁸. W rzeczywistości odradzającej się Rzeczypospolitej Polskiej miały bardziej cel użyteczny.

PODSTAWY PRAWNE, ORGANIZACJA I FUNKCJONOWANIE STUDIUM PEDAGOGICZNEGO

Możliwość kształcenia nauczycieli w ramach poszczególnych wydziałów polskie uczelnie zyskały dopiero w 1925 r.¹⁹ Uczelnia krakowska, która miała wieloletnie tradycje w tym zakresie, po odzyskaniu przez Polskę niepodległości postanowiła utrzymać ten kierunek²⁰. Szczególny nacisk położono na przygotowanie nauczycieli, którzy mogliby być dydak-

dagogicznego UJ, regulowane były przez: rozporządzenie ministra WRiOP z dnia 14 stycznia 1924 r. w przedmiocie utworzenia Studium Rolniczego przy Wydziale Matematyczno-Przyrodniczym Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie (Dz.Urz. MWRiOP 1924, nr 3, poz. 24); rozporządzenie ministra WRiOP z dnia 7 marca 1924 r. w przedmiocie organizacji studium wychowania fizycznego w uniwersytetach (Dz.Urz. MWRiOP 1924, nr 18, poz. 184); rozporządzenie ministra WRiOP z dnia 1 października 1936 r. w sprawie Studiów Specjalnych w ramach Wydziału Prawa Uniwersytetu Jana Kazimierza we Lwowie (Dz.Urz. MWRiOP 1936, nr 10, poz. 195).

¹⁶ Art. 3 pkt 1 ustawy o szkołach akademickich 1933.

¹⁷ Art. 21 pkt 1–2 ustawy o szkołach akademickich 1933.

¹⁸ P.M. Żukowski, *Szkoły akademickie w II Rzeczypospolitej*, „Forum Akademickie” 2018, vol. 11.

¹⁹ Zasadniczym sposobem przygotowania naukowego kandydatów na nauczycieli szkół średnich od 1925 r. były studia uniwersyteckie odbywane w ramach wydziałów filozoficznych lub humanistycznych i matematyczno-przyrodniczych. Pozwalały one na uzyskanie stopnia magistra filozofii w zakresie danego przedmiotu. Problematykę regulowało rozporządzenie ministra WRiOP z dnia 26 listopada 1925 r. w sprawie egzaminów magisterskich na wydziałach filozoficznych (humanistycznych i matematyczno-przyrodniczych) uniwersytetów (Dz.Urz. MWRiOP 1926, nr 8, poz. 65).

²⁰ Władze UJ jeszcze w czasie pozostawiania uczelni w strukturach zaborczych zwracały się do Rady Szkolnej Krajowej oraz do wiedeńskiego Ministerstwa Oświaty z postulatem prawnego uregulowania zagadnień kształcenia nauczycieli. Swoje wystąpienie motywowano faktem, iż brak zorganizowanych struktur kształcenia nauczy-

Uwaga! Artykuł został opublikowany w dwóch wersjach językowych – podstawą do cytowań jest wersja angielska

tykami w szkołach średnich²¹, stanowiły one bowiem najwyższy szczebel ówczesnego systemu oświaty.

Jak zaznaczono powyżej, ustawy akademickie dopuszczały możliwość tworzenia w ramach wydziałów uczelnianych takich jednostek organizacyjnych, w których kształcono by w zakresie dyscyplin specjalistycznych²². Stąd też w przypadku UJ na Wydziale Filozoficznym spoczął obowiązek podjęcia się organizacji określonej formy kształcenia przyszłych nauczycieli dla szkół średnich²³.

Problem stanowiła kwestia podstawy prawnej oraz umiejscowienia nowej instytucji w strukturach uniwersyteckich²⁴. Konsekwencją takiego stanu rzeczy były różne stanowiska osób wywodzących się ze środowiska UJ odnośnie do tego zagadnienia. Trzeba też podkreślić, że dostrzegając pilną potrzebę organizacji placówki dydaktycznej, władze UJ jednocześnie wyrażały obawę, że w strukturach uniwersyteckich zacznie funkcjonować jednostka mająca cechy „szkoły zawodowej, której ranga nie odbiega od popularnych seminariów nauczycielskich”²⁵.

Główna polemika co do statusu prawnego przyszłej placówki rozegrała się pomiędzy prof. Władysławem Heinrichem, filozofem i psychologiem z UJ, a profesorami tej uczelni: Janem Rozwadowskim, Michałem Siedleckim, Karolem Dziewońskim, Witoldem Rubczyńskim i Tadeuszem Sikorskim²⁶. Zdaniem W. Heinricha priorytetem było bezzwłoczne powołanie instytucji kształcącej przyszłych nauczycieli szkół średnich. Wskazywał on na cele natury użytecznej. Kwestie formalnoprawne, a zarazem dookreślenie, czy powinna ona zostać osadzona w strukturach Wydziału Filozofii i na jakich zasadach, czy też poza nim, miały być rozstrzygnięte w dalszej kolejności. W. Heinrich chciał tym samym wprowadzić rozwiązanie, które w niedalekiej przyszłości pozwoliłoby na całkowitą autonomię powstałej placówki dydaktycznej od Wydziału Filozofii.

cieli odbijał się niskim poziomem przygotowania tych osób do pracy, a co za tym idzie fatalnym stanem nauki w szkołach. Władze wspomnianych instytucji oświatowych nie zajęły jednak żadnego stanowiska w tej sprawie. Zob. W. Witkowski, *Historia administracji w Polsce 1764–1989*, Warszawa 2012, s. 220–221.

²¹ F. Szafrąński, *Przygotowanie zawodowe nauczycieli w czasach II Rzeczypospolitej Polskiej w świetle ustaw, dekretów oraz aktów normatywnych Ministerstwa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego*, Wrocław 1980, s. 40.

²² O tym, że w ramach UJ działały tego typu studia, J. Chodakowska (*Uniwersyteckie studia...*, s. 160) pisze: „Była to na terenie uniwersytetu sprawdzona forma organizacyjna – w jej ramach pomyślnie rozwijały się nauki rolnicze i farmacja”.

²³ Eadem, *Pierwsze magisteria w uniwersytetach Drugiej Rzeczypospolitej*, „Rozprawy z Dziejów Oświaty” 2000, vol. 39, s. 100.

²⁴ Problemem była także unifikacja przepisów prawa oświatowego oraz wypracowanie odpowiednich relacji pomiędzy szkołami powszechnymi a wyższymi. Co do szczegółów zob. Archiwum Uniwersytetu Jagiellońskiego (Arch. UJ) w Krakowie, WP II 566, Reforma szkolnictwa średniego.

²⁵ Arch. UJ, SP 1-48/2. Zob. także: F. Śliwiński, *Zasady nowego ustroju szkolnictwa średniego*, Lwów–Warszawa [b.r.w.]. Seminaria nauczycielskie były w okresie dwudziestolecia międzywojennego najbardziej rozpowszechnioną formą kształcenia nauczycieli. Niewielkie wymagania przy ubieganiu się o przyjęcie do seminarium oraz umiarkowany poziom kształcenia przyczyniły się do stanowiska części środowiska oświatowego, że placówki te mają charakter szkół zawodowych, masowo, choć słabo merytorycznie kształcących nauczycieli. Mimo tego polski system oświaty dosyć wcześnie i drobniogowo uregulował zagadnienie seminariów nauczycielskich. Pierwszym aktem prawnym był dekret z dnia 7 lutego 1919 r. o kształceniu nauczycieli szkół powszechnych w Państwie Polskim (Dz.U. 1919, nr 14, poz. 185). Zob. także: rozporządzenie ministra WRiOP z dnia 6 listopada 1918 r. – Tymczasowy Regulamin Seminaryjnych Egzaminów Dojrzałości (Dz.Ur. MWRiOP 1918, nr 7, poz. 67). Na temat popularnych w okresie II RP seminariów nauczycielskich zob. J. Doroszewski, *Seminaria nauczycielskie w Polsce w świetle polityki oświatowej państwa (1918–1937)*, Lublin 2020.

²⁶ R. Dutkova, *op. cit.*, s. 449.

Uwaga! Artykuł został opublikowany w dwóch wersjach językowych – podstawą do cytowań jest wersja angielska

Powyższy pomysł negowali wymienieni przedstawiciele Wydziału Filozofii. Według nich najpierw należało zdefiniować, jaki status prawny przysługiwałby powoływanej instytucji. Wspomniane grono profesorów optowało także za jej ścisłym związkiem z krakowską uczelnią. Z formalnego punktu widzenia miała się ona stać częścią struktury Wydziału Filozofii i tym samym integralną częścią UJ oraz przyjąć nazwę „Studium Pedagogicznego”²⁷. Referentem tej idei przed Ministerstwem WRiOP został jeden z członków Wydziału Filozofii – prof. Władysław Natanson. Proponowane przez niego mocne powiązanie z UJ i położenie nacisku na stronę dydaktyczną miało gwarantować, że studium nie będzie miało możliwości ubiegania się o nabycie uprawnień do nadawania stopni naukowych i tym samym nie wyodrębni się w autonomiczną placówkę.

Mając na uwadze, że także prof. Heinrich nie rezygnował ze swoich postulatów, przedstawiając je zarówno decydom ministerialnym, jak i władzom krakowskiej uczelni, w ramach Wydziału Filozofii została powołana Komisja Pedagogiczna. Jej ustalenia, które były wypadkową dwóch forsowanych kierunków, stały się podstawą do formalnej organizacji Studium Pedagogicznego²⁸.

W 1920 r. rozpoczęła się wymiana korespondencji pomiędzy wydziałową Komisją Pedagogiczną a Ministerstwem WRiOP w Warszawie. Do Ministerstwa przesłano m.in. projekt statutu oraz program nauczania²⁹. Formalną zgodę na utworzenie placówki resort oświaty wyraził na początku listopada 1920 r.³⁰ Kontynuując tę konwencjonalną ścieżkę organizacji placówki, profesorowie Wydziału Filozofii zwrócili się do Ministerstwa z kilkoma wnioskami. Wśród nich najważniejsze były dwie kwestie. Pierwsza dotyczyła propozycji powierzenia prof. W. Heinrichowi³¹ obowiązków organizacji i kierownictwa Studium. Równie istotnym postulatem był ten dotyczący zatwierdzenia przez resort programu Studium na pierwszy rok działalności³².

Odpowiedź co do pierwszego postulatu przysłała z Ministerstwa dopiero w sierpniu 1921 r. Mimo dużej opieszałości resortu oświaty nie wpłynęła ona zasadniczo na faktyczną organizację studium. Prof. Heinrich wraz ze współpracownikami nie ustawiali w pracach przygotowawczych. Ministerstwo WRiOP zaakceptowało program wykładów i dodatkowo przyznało kwotę 300 tys. marek na zakup niezbędnych pomocy naukowych³³.

²⁷ *Ibidem*.

²⁸ Arch. UJ, SP 1-48/4.

²⁹ W pierwszym programie znalazły się dwie grupy przedmiotów. Zostały one określone jako: „a) wykład przedmiotów teoretycznych, natury ogólnej, których znajomość jest potrzebna nauczycielowi szkół średnich, b) nauka specjalnej dydaktyki przedmiotów nauczania w szkole średniej [...]” (*ibidem*).

³⁰ *Ibidem*.

³¹ Władysław Heinrich urodził się w Warszawie w 1869 r. Studia w zakresie matematyki i przyrody odbył w Zurichu. Tam też studiował filozofię. Po ukończeniu doktoratu wyjechał do Wiednia, a od 1897 r. rozpoczął pracę jako asystent w Zakładzie Fizyki UJ. W 1900 r. habilitował się jako docent prywatny psychologii doświadczalnej i metodologii nauk przyrodniczych. Swoją wiedzę poszerzał na paryskiej uczelni. W 1905 r. uzyskał w Krakowie profesurę nadzwyczajną, a w 1912 r. został profesorem zwyczajnym i zaczął kierować Katedrą Filozofii na UJ. Pomimo ukończenia przez prof. Heinricha 65. roku życia Minister WRiOP przez pięć następujących po sobie lat wyrażał zgodę na przedłużenie mu zatrudnienia w krakowskiej uczelni. Po przeniesieniu w 1939 r. w stan spoczynku nadal pozostawał dyrektorem Studium Pedagogicznego. Zmarł w Krakowie w 1957 r. Zob. B.J. Gawecki, *Władysław Heinrich (1869–1957)*, „Ruch Filozoficzny” 1958, vol. 18(1–3), s. 2–4.

³² Arch. UJ, SP 1-48/4.

³³ *Ibidem*.

Uwaga! Artykuł został opublikowany w dwóch wersjach językowych – podstawą do cytowań jest wersja angielska

Inauguracja pracy Studium Pedagogicznego UJ miała miejsce w niedzielę 5 listopada 1921 r., chociaż placówka rozpoczęła swoją działalność 6 października³⁴. O randze tego przedsięwzięcia świadczy fakt, iż na uroczystość przybył premier i zarazem minister WRiOP Antoni Ponikowski oraz liczni przedstawiciele świata akademickiego i studenci. Odbędzie się ona w gmachu uniwersyteckim, a prowadzącym był ówczesny rektor UJ, prof. Julian Nowak. Po przemówieniu rektora głos zabrał organizator Studium, prof. W. Heinrich. Mimo niewątpliwych zasług dla organizacji Studium, pewnego rodzaju zdziwienie może budzić fakt, iż formalne powołanie go na dyrektora Studium nastąpiło dopiero 18 listopada 1922 r. Zachowane dokumenty nie wyjaśniają, co spowodowało odsunięcie w czasie decyzji o jego powołaniu. Jedyną informacją jest taka, że Ministerstwo odłożyło zatwierdzenie kandydatury prof. Heinricha do momentu nadania statutu, zlecając mu tylko kierownictwo „czynności organizacyjnych Studium”³⁵. Mowę końcową na uroczystości inauguracyjnej wygłosił premier rządu, przekazując na końcu swoje życzenia dla Studium w formie rzymskiej, znanej na uczelniach zasady *quod felix, faustum fortunatumque sit*³⁶.

Pierwszy statut placówki został uchwalony przez Radę Wydziału Filozoficznego w dniu 5 maja 1922 r. Ministerstwo WRiOP zatwierdziło go 7 lipca³⁷. Zgodnie z tym aktem jej celem było zawodowe kształcenie kandydatów do stanu nauczycielskiego, a także pielęgnowanie nauk pedagogicznych i dydaktycznych³⁸. W sytuacji kiedy ówczesne ustawodawstwo nie przewidywało możliwości kształcenia kandydatów na nauczycieli w ramach studiów uniwersyteckich, Studium Pedagogiczne stanowiło instytucję przejściową. Nie były to wprawdzie studia wyższe, ale nie było to też seminarium nauczycielskie, stanowiące *de facto* placówkę kształcenia zawodowego. Statut zatwierdził również nazwę placówki jako „Studium Pedagogiczne” i dla formalnego porządku zaszeregował je jako „oddział Wydziału Filozoficznego”³⁹.

Co do nazwy i umiejscowienia placówki w strukturze Wydziału i uczelni, sytuacja – przynajmniej do czasu wydania drugiej ustawy akademickiej – nie do końca była czytelna. Ustawa o szkołach akademickich z 1920 r. w żadnej części nie zawierała bowiem informacji na temat jednostek organizacyjnych określanych jako „studium specjalne” lub „studium”. Należy zatem przyjąć, że wydające zgodę Ministerstwo po prostu zaakceptowało nazwę zaproponowaną przez wnioskodawcę. Jak zaznaczono w pierwszej części tekstu, przy tworzeniu tej jednostki posłużono się przepisami odnoszącymi się do „oddziału”.

Organami Studium – zgodnie z uchwalonym statutem – byli: Dyrektor Studium oraz Komisja Studium. Z uwagi na fakt pozostawiania Studium w strukturach organizacyjnych Wydziału to właśnie na członkach Rady Wydziału Filozoficznego spoczywał obowiązek wyboru organów zarządczych Studium. Osoby takie miały być wybrane spośród członków gre-

³⁴ Arch. UJ, S II 893, Pismo Senatu UJ do profesorów Uniwersytetu w sprawie otwarcia Studium Pedagogicznego.

³⁵ Arch. UJ, SP 1-48/4.

³⁶ *Otwarcie Studium Pedagogicznego*, „Czas” 1921, nr 256.

³⁷ Rozporządzenie ministra WRiOP w sprawie utworzenia Studium Pedagogicznego w Uniwersytecie Jagiellońskim (Dz.Urz. MWRiOP 1922, nr 26, poz. 290), dalej: rozporządzenie w sprawie Studium Pedagogicznego.

³⁸ § 1 rozporządzenia w sprawie Studium Pedagogicznego.

³⁹ § 1 rozporządzenia w sprawie Studium Pedagogicznego. Projekt statutu zakładał natomiast, że Studium Pedagogiczne będzie „składową częścią Wydziału Filozoficznego” (Arch. UJ, SP 1-48/4).

Uwaga! Artykuł został opublikowany w dwóch wersjach językowych – podstawą do cytowań jest wersja angielska

mium wydziałowego, którzy zasiadali w nim z urzędu. Wybór musiał być zatwierdzony przez ministra WRiOP⁴⁰.

Do kompetencji Dyrektora Studium należało: przewodniczenie Komisji Studium Pedagogicznego, reprezentacja placówki wobec władz akademickich, przedstawianie na posiedzeniach Rady Wydziału Filozofii wniosków przygotowanych przez organ kolegialny Studium. Poza tym czuwał nad tokiem nauczania⁴¹. Statut mówił także o tym, że Dyktor „w porozumieniu z Dziekanem Wydziału Filozoficznego przyjmuje studentów i prowadzi ich spis oraz wykaz ich studiów”⁴². Tak sformułowane zapisy świadczą o strukturalnym pozostawaniu Studium w ramach płaszczyzny wydziałowej. Trzeba jednak zwrócić uwagę, że zarówno ten zapis, jak i kolejny, dotyczący studentów, charakteryzował się pewną nieściśłością. Zgodnie bowiem z § 7 rozporządzenia w sprawie Studium Pedagogicznego studenci i wolni słuchacze Studium Pedagogicznego zapisywali się do Studium jako studenci „Wydziału filozoficznego oddziału Studium pedagogicznego”. Warto w tym miejscu podkreślić, że osoby takie nie nabywały *de facto* statusu studenta UJ. Ustawa o szkołach akademickich z 1920 r. wyraźnie wskazywała, jakie warunki należy spełnić, żeby zyskać status studenta⁴³. Bardziej zasadne wydaje się być określenie ich jako słuchaczy.

Członkowie Komisji Studium Pedagogicznego wybierani byli przez członków Rady Wydziału Filozoficznego spośród nauczających w studium dydaktyków. Do zadań Komisji należało przygotowywanie opinii i wniosków, które miały być przedłożone Radzie Wydziału Filozoficznego, a dotyczyły działalności Studium⁴⁴.

Do Studium Pedagogicznego początkowo mogły zapisywać się osoby, które legitymowały się zdany egzaminem uprawniającym do nauczania w szkołach średnich⁴⁵. Nauka w Studium przybierała wówczas formę kursu doksztalającego, dającego kwalifikacje do nauczania w szkole średniej w szerszym zakresie przedmiotowym⁴⁶. W związku z trwającą kilka lat organizacją Studium przyjmowani byli również studenci po ukończeniu trzeciego roku studiów, którzy mieli zaliczone zajęcia z psychologii ogólnej oraz proseminarium lub seminarium z metodyki nauczania wybranego przedmiotu. Jednakże po kilku latach działania Studium pierwszeństwo zapisu przysługiwało absolwentom studiów wszystkich rodzajów po zdany egzaminie magisterskim⁴⁷. Dzięki takim zabiegom z czasem status absolwenta Studium stał się niemal analogiczny do statusu absolwenta wyższych studiów nauczycielskich. Warto podkreślić, że Studium dysponowało własną, dobrze zaopatrzoną biblioteką⁴⁸.

⁴⁰ § 3 rozporządzenia w sprawie Studium Pedagogicznego.

⁴¹ Arch. UJ, SP 1-48/4.

⁴² § 4 rozporządzenia w sprawie Studium Pedagogicznego.

⁴³ Art. 91 ustawy o szkołach akademickich 1920.

⁴⁴ § 6 rozporządzenia w sprawie Studium Pedagogicznego.

⁴⁵ Por. rozporządzenie ministra WRiOP w sprawie egzaminów państwowych na nauczycieli szkół średnich (Uzupełnienie Rozdziału VII § 57 (Przepisy przejściowe) rozporządzenia ministerialnego z dnia 1 listopada 1920 r. nr 8378/IV/20 (nr 2/45 Dziennika Urzędowego Ministerstwa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego) (Dz.Urz. MWRiOP 1921, nr 8, poz. 79).

⁴⁶ K. Zbierski, *Zagadnienie kształcenia nauczycieli szkół średnich*, „Oświata i Wychowanie” 1930, nr 3, s. 195–196.

⁴⁷ Arch. UJ, SP 1-48/14.

⁴⁸ W. Semkowicz, *Życie naukowe współczesnego Krakowa*, „Nauka Polska. Jej potrzeby, organizacja i rozwój” 1938, vol. 23, s. 46.

Uwaga! Artykuł został opublikowany w dwóch wersjach językowych – podstawą do cytowań jest wersja angielska

Dotkliwy problem stanowiło dobranie odpowiedniej kadry, ale także – zwłaszcza w początkach działania instytucji – właściwe przypisanie zajęć dydaktycznych do wykładowców, którzy mogli merytorycznie sprostać postawionym im zadaniom. Stąd też zespół wykładowców kompletowany był na bieżąco, podlegał wielu zmianom, a wykładowcy wywodzili się zarówno z poszczególnych wydziałów UJ, jak i z krakowskich szkół średnich. W większości byli to specjaliści z zakresu szeroko pojętych nauk pedagogicznych. Wśród nich – poza pedagogami i psychologami – byli również przedstawiciele nauk medycznych oraz prawnicy. Do tych ostatnich należeli: prof. Fryderyk Zoll (młodszy)⁴⁹ i dr Kazimierz Władysław Kumaniecki⁵⁰. Zarówno Zoll⁵¹, jak i Kumaniecki⁵² zapoznawali słuchaczy Studium Pedagogicznego z problematyką prawa szkolnego, organizacją oświaty i podstawami polskiego systemu prawnego.

Mimo że od roku akademickiego 1925/1926 Wydział Filozoficzny UJ kształcił studentów na kierunku nauczycielskim, a w 1928 r. pojawiła się ministerialna propozycja przeprowadzenia paralelnie z działalnością Studium Pedagogicznego dwuletniego kursu pedagogicznego⁵³, nie spowodowało to żadnej deprecjacji czołowej dotąd pozycji Studium. Co więcej, można odnotować organizacyjne wzmocnienie placówki i systematyczne poszerzanie jej programu kształcenia. Zatrudniano nowych specjalistów, organizowano konferencje naukowe, a nawet wyjazdy zagraniczne. Ukończenie Studium było równoznaczne z uzyskaniem pełnych kwalifikacji do nauczania w szkole średniej, co w ówczesnej rzeczywistości odradzającego się państwa stanowiło jeden z priorytetów. Od absolwentów nie wymagano dodatkowo złożenia egzaminu nauczycielskiego, ale uzyskanie dyplomu nauczyciela szkoły średniej było możliwe dopiero po rocznym okresie pracy w szkole⁵⁴.

Pomyślny rozwój Studium przerwał wybuch wojny. Wprawdzie po jej zakończeniu, w oparciu o przedwojenne programy nauczania, reaktywowano działalność placówki, ale ogólnokrajowa reorganizacja systemu szkolnictwa wyższego nieuchronnie prowadziła do końca jej funkcjonowania⁵⁵. Studium Pedagogiczne było aktywne do 1952 r., a koniec dzia-

⁴⁹ Na temat sylwetki i dorobku tego wybitnego cywilisty przełomu XIX i XX w. zob. K. Pol, *Fryderyk Zoll (młodszy) (1865–1948). W 140. rocznicę urodzin*, „Palestra” 2005, nr 11–12, s. 153–158.

⁵⁰ Na temat sylwetki i dorobku K.W. Kumanieckiego zob. *Profesor Władysław Kumaniecki (1889–1941)*, <https://archiwum.rp.pl/artukul/310626-Kazimierz-Wladyslaw-Kumaniecki.html> [dostęp: 10.02.2021].

⁵¹ Efektem wykładów Fryderyka Zolla w studium i zarazem pomocą dydaktyczną był znakomicie przyjęty i służący wiele lat podręcznik pt. *Prawodawstwo szkolne według wykładów Zolla* (Kraków 1928).

⁵² Władysław Kumaniecki był w okresie II RP prekursorem w opracowywaniu podręczników z zakresu prawa oświatowego. Dla historyków prawa są one także aktualnie zbiorem cennych informacji. Zob. K. Kumaniecki, *Zarys prawa administracyjnego na ziemiach Polski*, t. 1: *Administracja szkolna: szkolnictwo powszechne, średnie, wyższe i zawodowe, ustawa o szkołach akademickich i ustawa o władzach szkolnych*, Warszawa 1920; idem, *Zarys prawa administracyjnego na ziemiach polskich*, t. 1: *Administracja szkolna*, Kraków–Warszawa 1921; K. Kumaniecki, B. Wasiutyński, J. Panejko, *Polskie prawo administracyjne w zarysie*, t. 1, Kraków 1930.

⁵³ Arch. UJ, SP 1-48/43, Organizacja kursu: regulaminy, programy wykładów i wykazy uczestników z lat 1928–1931.

⁵⁴ J. Chodakowska, *Uniwersyteckie studia...*, s. 161.

⁵⁵ Reaktywacja działalności Studium Pedagogicznego nastąpiła na podstawie przepisów dekretu z dnia 28 października 1947 r. o organizacji nauki i szkolnictwa wyższego (Dz.U. 1947, nr 66, poz. 415). Po II wojnie światowej systematycznie miały miejsce zmiany w wewnętrznej strukturze UJ. Wydział Filozoficzny zmienił nazwę na Wydział Humanistyczny, następnie w 1951 r. przekształcono go w Wydział Filozoficzno-Społeczny, a dwa lata później – w Wydział Filozoficzno-Historyczny.

Uwaga! Artykuł został opublikowany w dwóch wersjach językowych – podstawą do cytowań jest wersja angielska

łałości tej placówki wymogły przepisy ustawy z dnia 15 grudnia 1951 r. o szkolnictwie wyższym i o pracownikach nauki⁵⁶, które wpłynęły na zmianę ustroju uczelni wyższych.

PODSUMOWANIE

Chcąc rozstrzygnąć zagadnienie miejsca studiów specjalnych w systemie szkolnictwa akademickiego w okresie II RP, trzeba mieć na uwadze kilka aspektów. Przede wszystkim kluczowy wydaje się być kontekst społeczno-polityczny związany z odzyskaniem niepodległości przez państwo polskie. Warto pamiętać, że zwłaszcza w pierwszych latach tego okresu dominował brak jednolitych rozwiązań systemowych w wielu dziedzinach. Nie hamowało to jednak dążeń społecznych do należytego rozwoju. Z pomocą w realizacji tych celów przyszedł m.in. system szkolnictwa akademickiego. Jako jeden z nielicznych został on już w 1920 r. podporządkowany jednolitym przepisom prawnym. Stabilizacja ta pozwoliła nie tylko na prowadzenie studiów w ramach różnych dyscyplin, lecz także na kształcenie specjalistyczne, którego celem miała być profesjonalizacja poszczególnych grup zawodowych.

Trzeba jednak zwrócić uwagę na fakt początkowego braku wprowadzenia do ustawodawstwa akademickiego odpowiedniego rozwiązania, które stanowiłoby normatywną płaszczyznę dla działalności jednostek organizacyjnych określanych jako studium specjalne. Odpowiednie rozstrzygnięcia pojawiły się bowiem dopiero w drugiej ustawie o szkołach akademickich. Jako racjonalne wytłumaczenie takiego stanu rzeczy można przyjąć, że z powodu zintensyfikowanego procesu legislacyjnego to zagadnienie zostało odłożone w czasie. Wieloletnią lukę w prawie z powodzeniem wypełniła praktyka. Potrzeba specjalistycznego kształcenia w wielu dziedzinach spowodowała wypracowanie określonych standardów. Ostatecznie zdeterminowała też wprowadzenie do ustawy o szkołach akademickich z 1933 r. pojęcia „studia specjalne” oraz uregulowała ich powoływanie i działalność.

Jednym z przykładów tego, jak duże znaczenie dla rozwoju szeroko pojętej edukacji miały studia specjalne w okresie II RP, jest instytucja Studium Pedagogicznego UJ. Powstało ono dzięki grupie zaangażowanych w tę ideę osób. Inicjatywa była faktyczną odpowiedzią na ówczesną rzeczywistość niedawno odrodzonego państwa. Wśród różnych systemów, które odbudowywana Rzeczpospolita reaktywowała lub kreowała na nowo, znajdował się m.in. system oświaty. W przeciwieństwie do systemu szkół wyższych formował się on niemal przez całe dwudziestolecie międzywojenne, napotykając wiele problemów. Jednym z nich był brak kadry nauczycielskiej, która w sposób kompetentny mogłaby kształcić kolejne pokolenia. Dotyczyło to zwłaszcza dydaktyków szkół średnich, czyli placówek o bardziej wymagającym poziomie nauczania, dającym swoim absolwentom możliwość ubiegania się o kontynuację nauki w szkołach wyższych.

Zadania kształcenia nauczycieli szkół średnich podjął się Uniwersytet Jagielloński. Wielowiekowa tradycja tego uniwersytetu miała gwarantować, że Studium nie będzie jedynie placówką zawodową, niczym rozpowszechnione wówczas seminaria nauczycielskie. Postulat ten był zresztą podstawą uzgodnień pomiędzy władzami uczelni a inicjatorami powołania Studium. Znalazł on potwierdzenie w nadanym w maju 1922 r. statucie, gdzie jako cel insty-

⁵⁶ Dz.U. 1952, nr 6, poz. 38.

Uwaga! Artykuł został opublikowany w dwóch wersjach językowych – podstawą do cytowań jest wersja angielska

tucji wskazano „zawodowe kształcenie kandydatów do stanu nauczycielskiego, a także pielęgnowanie nauk pedagogicznych i dydaktycznych”.

Równie istotnym problemem było nadanie odpowiedniej formy organizacyjnej, a co za tym idzie określonego statusu prawnego Studium. O wadze tego zagadnienia świadczą materiały archiwalne zawierające obszerną polemikę, jaka miała miejsce pomiędzy prof. Władysławem Heinrichem a kilkoma krakowskimi uczonymi. W ich poglądach ścierały się dwa główne nurty. Zgodnie z wolą prof. Heinricha organizowane Studium powinno mieć pełną autonomię w stosunku do Uniwersytetu. Jego adwersarze wyrażali pogląd przeciwny, zmierzający do ścisłego zespolenia z UJ. Analizując zagadnienie dwóch odrębnych stanowisk z dzisiejszego punktu widzenia, wydaje się, że obie strony dążyły w istocie do tego samego. Chodziło o uzyskanie wysokiej pozycji i wysokiego poziomu Studium, a w konsekwencji o doprowadzenie do zorganizowania – w ramach UJ lub poza nim – elitarnej instytucji o profilu pedagogicznym.

Ranga Studium Pedagogicznego w sposób oczywisty została podkreślona podczas pierwszej inauguracji. Poza kadrami akademicką, z rektorem UJ na czele, przedstawicielami krakowskich szkół, mediów i liczną grupą studentów, w uroczystości wziął udział premier rządu i zarazem minister WRiOP Antoni Ponikowski. Jak donosiły przekazy regionalnej prasy, wizyta ta – zgodnie z wypowiedzianą przez premiera łacińską paremią – stanowiła bardzo dobrą przesłankę do dalszego pomyślnego działania Studium. Owo powodzenie nie byłoby jednak możliwe bez odpowiedniej kadry wykładowców. Należy podkreślić, że władze UJ zapewniły specjalistów z grona profesorów uczelni, a także cenionych w Krakowie praktyków – nauczycieli miejskich gimnazjów. Wśród wykładowców akademickich znaleźli się też wybitni przedstawiciele nauk medycznych i prawnych.

Kształtowana przez lata pozycja Studium nie uległa deprecjacji nawet wtedy, gdy – w wyniku zmiany przepisów prawa – uczelnie, w ramach niektórych wydziałów, mogły kształcić nauczycieli. Nie zniwelował tego również fakt powołania na UJ ministerialnego kursu pedagogicznego. W okresie II RP krakowskie studium specjalne dawało poczucie elitarności. Systematycznie poszerzano grupę wykładowców, organizowano konferencje naukowe, a nawet praktyki zagraniczne. Ukończenie Studium było równoznaczne z uzyskaniem pełnych kwalifikacji do nauczania w szkole średniej. Od absolwentów nie wymagano więc dodatkowego złożenia egzaminu nauczycielskiego. Należy podkreślić, że rezultaty działalności Studium Pedagogicznego UJ nie odnosiły się ściśle do systemu szkolnictwa akademickiego. W znacznym stopniu były one realizowane i konsumowane na płaszczyźnie systemu oświaty, w konkretnych szkołach średnich.

Mając to wszystko na uwadze, tylko częściowo można zgodzić się z pojawiającymi się w literaturze głosami, że Studium Pedagogiczne UJ było jedynie eksperymentem okresu dwudziestolecia międzywojennego. Należy raczej skłonić się do twierdzenia, że stanowiło ono fundament kształcenia specjalistycznego, wytyczało drogę różnego rodzaju kursom i studiom podyplomowym. Jego niezaprzeczalną cechą była pionierskość w kształceniu nauczycieli szkół średnich na poziomie dorównującym poziomowi studiów wyższych.

BIBLIOGRAFIA

ARCHIWA

Archiwum Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie, S II 893, Pismo Senatu UJ do profesorów Uniwersytetu w sprawie otwarcia Studium Pedagogicznego.

Archiwum Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie, SP 1-48, Studium Pedagogiczne.

Archiwum Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie, WP II 566, Reforma szkolnictwa średniego.

LITERATURA

Administracja dóbr i usług publicznych, red. M. Woźniak, Warszawa 2013.

Bajerski A., *Szkolnictwo wyższe międzywojennej Polski. Ujęcie geograficzne*, Poznań 2016.

Chodakowska J., *Pierwsze magisteria w uniwersytetach Drugiej Rzeczypospolitej*, „Rozprawy z Dziejów Oświaty” 2000, vol. 39.

Chodakowska J., *Uniwersyteckie studia pedagogiczne*, „Rozprawy z Dziejów Oświaty” 1994, vol. 36.

Dormus K., *Studium Pedagogiczne Uniwersytetu Jagiellońskiego (1921–1952): geneza, twórcy, znaczenie*, „Nauki o Wychowaniu. Studia Interdyscyplinarne” 2020, vol. 11(2), DOI: <https://doi.org/10.18778/2450-4491.11.11>.

Dormus K., *The Beginnings of the Institutionalization of Pedagogy in Cracow*, „Przegląd Historyczno-Oświatowy” 2019, vol. 1–2.

Doroszewski J., *Seminaria nauczycielskie w Polsce w świetle polityki oświatowej państwa (1918–1937)*, Lublin 2020.

Dutkova R., *Studium Pedagogiczne Uniwersytetu Jagiellońskiego 1921–1952 (Zarys działalności)*, „Przegląd Historyczno-Oświatowy” 1968, vol. 4.

Gawecki B.J., *Władysław Heinrich (1869–1957)*, „Ruch Filozoficzny” 1958, vol. 18(1–3).

Homplewicz J., *Zagadnienia ustawodawstwa szkolnego. Zarys problematyki polskiego prawa szkolnego*, Katowice 1973.

Jastrzębski J., *Państwowe szkolnictwo akademickie II Rzeczypospolitej. Zagadnienia systemowe*, Kraków 2013.

Jastrzębski J., *Prawo akademickie II Rzeczypospolitej. Źródła i wskazówki*, Kraków 2010.

Kumaniecki K., *Zarys prawa administracyjnego na ziemiach Polski*, t. 1: *Administracja szkolna: szkolnictwo powszechne, średnie, wyższe i zawodowe, ustawa o szkołach akademickich i ustawa o władzach szkolnych*, Warszawa 1920.

Kumaniecki K., *Zarys prawa administracyjnego na ziemiach polskich*, t. 1: *Administracja szkolna*, Kraków–Warszawa 1921.

Kumaniecki K., Wasiutyński B., Panejko J., *Polskie prawo administracyjne w zarysie*, t. 1, Kraków 1930.

Otwarcie Studium Pedagogicznego, „Czas” 1921, nr 256.

Pol K., *Fryderyk Zoll (młodszy) (1865–1948). W 140. rocznicę urodzin*, „Palestra” 2005, nr 11–12.

Popiński K., *System szkolnictwa wyższego w II Rzeczypospolitej i jego wpływ na funkcjonowanie uczelni polskich po 1945 roku*, „Społeczeństwo i Ekonomia” 2018, nr 1(9), DOI: <https://doi.org/10.15611/sie.2018.1.02>.

Prawo oświatowe. Komentarz, red. M. Pilich, Warszawa 2020.

Pyter M., *Kształtowanie się prawnego systemu oświaty w Polsce w latach 1918–1939*, Lublin 2020.

Semkowicz W., *Życie naukowe współczesnego Krakowa*, „Nauka Polska. Jej potrzeby, organizacja i rozwój” 1938, vol. 23.

Szafrąński F., *Przygotowanie zawodowe nauczycieli w czasach II Rzeczypospolitej Polskiej w świetle ustaw, dekretów oraz aktów normatywnych Ministerstwa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego*, Wrocław 1980.

Śliwiński F., *Zasady nowego ustroju szkolnictwa średniego*, Lwów–Warszawa [b.r.w.].

Witkowski W., *Historia administracji w Polsce 1764–1989*, Warszawa 2012.

Zbierski K., *Zagadnienie kształcenia nauczycieli szkół średnich*, „Oświata i Wychowanie” 1930, nr 3.

Zoll F., *Prawodawstwo szkolne według wykładów Zolla*, Kraków 1928.

Żukowski P.M., *Szkoły akademickie w II Rzeczypospolitej*, „Forum Akademickie” 2018, vol. 11.

Uwaga! Artykuł został opublikowany w dwóch wersjach językowych – podstawą do cytowań jest wersja angielska

NETOGRAFIA

Profesor Władysław Kumaniecki (1889–1941), <https://archiwum.rp.pl/artukul/310626-Kazimierz-Wladyslaw-Kumaniecki.html> [dostęp: 10.02.2021].

AKTY PRAWNE

- Dekret z dnia 7 lutego 1919 r. o kształceniu nauczycieli szkół powszechnych w Państwie Polskim (Dz.U. 1919, nr 14, poz. 185).
- Dekret z dnia 28 października 1947 r. o organizacji nauki i szkolnictwa wyższego (Dz.U. 1947, nr 66, poz. 415).
- Rozkaz Naczelnego Wodza Wojsk Polskich z dnia 11 października 1919 r. zawierający Statut Tymczasowy Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie (Dz.Urz. Z.C.Z.W. 1919, nr 24, poz. 252).
- Rozporządzenie ustawodawcze Komisji Przejściowej Tymczasowej Rady Stanu z dnia 1 października 1917 r. – Statut Tymczasowy Uniwersytetu Warszawskiego (Dz.Urz. MWRiOP 1917, nr 2, poz. 1).
- Rozporządzenie ministra WRiOP z dnia 6 listopada 1918 r. – Tymczasowy Regulamin Seminaryjnych Egzaminów Dojrzałości (Dz.Urz. MWRiOP 1918, nr 7, poz. 67).
- Rozporządzenie ministra WRiOP w sprawie egzaminów państwowych na nauczycieli szkół średnich (Uzupełnienie Rozdziału VII § 57 (Przepisy przejściowe) rozporządzenia ministerialnego z dnia 1 listopada 1920 r. nr 8378/IV/20 (nr 2/45 Dziennika Urzędowego Ministerstwa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego) (Dz.Urz. MWRiOP 1921, nr 8, poz. 79).
- Rozporządzenie ministra WRiOP z dnia 4 listopada 1920 r. w sprawie wprowadzenia trzyletniego Oddziału Mierniczego na Wydziale Komunikacji w Szkole Politechnicznej we Lwowie (Dz.Urz. MWRiOP 1921, nr 3, poz. 22).
- Rozporządzenie ministra WRiOP z dnia 6 kwietnia 1921 r. w przedmiocie utworzenia na Politechnice Lwowskiej Oddziału Naftowego na Wydziale Mechanicznym (Dz.Urz. MWRiOP 1921, nr 5, poz. 58).
- Rozporządzenie ministra WRiOP z dnia 20 sierpnia 1921 r. w sprawie immatrykulacji, wpisu na wykłady oraz świadectw uniwersyteckich (Dz.Urz. MWRiOP 1921, nr 15, poz. 147).
- Rozporządzenie ministra WRiOP w sprawie utworzenia Studium Pedagogicznego w Uniwersytecie Jagiellońskim (Dz.Urz. MWRiOP 1922, nr 26, poz. 290).
- Rozporządzenie ministra WRiOP z dnia 14 stycznia 1924 r. w przedmiocie utworzenia Studium Rolniczego przy Wydziale Matematyczno-Przyrodniczym Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie (Dz.Urz. MWRiOP 1924, nr 3, poz. 24).
- Rozporządzenie ministra WRiOP z dnia 7 marca 1924 r. w przedmiocie organizacji studium wychowania fizycznego w uniwersytetach (Dz.Urz. MWRiOP 1924, nr 18, poz. 184).
- Rozporządzenie ministra WRiOP z dnia 26 listopada 1925 r. w sprawie egzaminów magisterskich na wydziałach filozoficznych (humanistycznych i matematyczno-przyrodniczych) uniwersytetów (Dz.Urz. MWRiOP 1926, nr 8, poz. 65).
- Rozporządzenie ministra WRiOP z dnia 1 października 1936 r. w sprawie Studiów Specjalnych w ramach Wydziału Prawa Uniwersytetu Jana Kazimierza we Lwowie (Dz.Urz. MWRiOP 1936, nr 10, poz. 195).
- Statut Oddziału Farmaceutycznego w uniwersytetach (Dz.Urz. MWRiOP 1920, nr 22, poz. 143).
- Ustawa z dnia 13 lipca 1920 r. o szkołach akademickich (Dz.U. 1920, nr 72, poz. 494).
- Ustawa z dnia 11 marca 1932 r. o prywatnych szkołach oraz zakładach naukowych i wychowawczych (Dz.U. 1932, nr 33, poz. 343).
- Ustawa z dnia 11 marca 1932 r. o ustroju szkolnictwa (Dz.U. 1932, nr 38, poz. 389).
- Ustawa z dnia 15 marca 1933 r. o szkołach akademickich (Dz.U. 1933, nr 29, poz. 247).
- Ustawa z dnia 15 grudnia 1951 r. o szkolnictwie wyższym i o pracownikach nauki (Dz.U. 1952, nr 6, poz. 38).